

DOI: 10.15290/rtk.2018.17.3.03

 0000-0001-9715-9357*ks. Artur Antoni Kasprzak**Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*

„Rewolucja kopernikańska” na Soborze Watykańskim II? Analiza historyczno-teologiczna redakcji drugiego rozdziału Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*, o Ludzie Bożym

COPERNICAN REVOLUTION AT THE SECOND VATICAN COUNCIL? THE HISTORICAL-THEOLOGICAL ANALYSIS OF THE WRITING OF THE SECOND CHAPTER OF THE DOGMATIC CONSTITUTION ON THE CHURCH, THE PEOPLE OF GOD

The study of this article, takes for its historical-theological analysis, the drafting of the fundamental conception of the understanding of the Church by the Second Vatican Council: The Church as People of God. This ancient term appears already in the first schema of the Church prepared by the Roman Curia, but its main place is in *Lumen Gentium*, the latest version of the text of the Dogmatic Constitution on the Church. The main focus of this study is devoted to the reconstruction of the most important steps in the formulation of this term. The purpose of the article, is to put into an adequate perspective the statement of journalists and some conciliar historians, that the writing of the new chapter of the People of God in *Lumen Gentium* has become the symbol of the Copernican Revolution at the Second Vatican Council.

Key words: Council Vatican II, People of God, *De Populo Dei*, *De Ecclesia*, *Lumen Gentium*, *Commissio de doctrina Fidei et Morum*.

Dla podkreślenia priorytetowego znaczenie definicji Kościoła jako Ludu Bożego, w ostatniej fazie redakcji i dyskusji nad KK, ojcowie soborowi stworzyli osobny rozdział poświęcony tej kwestii i umieścili go przed rozdziałem *De Institutione Hierarchica Ecclesiae*. Zamiana rozdziałów, chociaż była tylko zabiegiem redakcyjnym w celu lepszego uwypuklenia teologicznego znaczenia Ludu Bożego jako rzeczywistości pierwszorzędnej w zrozumieniu istoty Kościoła, stała się, zdaniem dziennikarzy soborowych i niektórych historyków, symbolem soborowej „rewolucji kopernikańskiej”. Jeśli nie zamiana rozdziałów, to rzeczywiście teologiczne znaczenie wyrażenia Lud Boży może być w pewien sposób rozumiane jako rewolucyjne (por. J. Grootaers). Stwierdzenie takie wymaga jednakże właściwego usytuowania od strony historycznej i teologicznej.

Posługując się analizą źródeł archiwalnych i opracowań historycznych Soboru Watykańskiego II, w artykule tym pragnę przedstawić pierwotny kontekst rozumienia wyrażenia Lud Boży. Analizą objęty zostanie przede wszystkim proces rozwoju prac soborowych z uwzględnieniem głównych etapów ich redakcji. Spojrzenie z tej perspektywy pozwala usytuować pierwotne znaczenie koncepcji Ludu Bożego, a co za tym idzie, lepsze zrozumienie jego realnego znaczenia dla właściwej jego oceny.

Wyrażenie *De Populo Dei* w pierwotnym schemacie *De Ecclesia*

Pojęcie Ludu Bożego w zastosowaniu do Kościoła pojawiło się na Soborze Watykańskim II już w okresie jego przygotowań. Pomysł opisanego Kościoła w KK przy użyciu tego terminu został przedstawiony Komisji przygotowawczej Soboru przez jednego z jej teologicznych konsultatorów, I. Backesa¹. Ten niemiecki teolog przesłał do analizy podkomisji *De Ecclesia* (obradującej od 13 do 18 lutego 1961 r.), 8-stronicowe opracowanie zatytułowane: *De Corpore Christi mystico et de Populo Dei*². Refleksja wyrażona w piętnastu paragrafach tego teologa,

¹ Ignacy Backes – teolog niemiecki, już na początku Soboru Watykańskiego II napisał wiele opracowań dotyczących Ludu Bożego, zob. *Die Kirche ist das Volk Gottes im Neuen Bund*, „Trierer Theologische Zeitschrift” 69 (1960), s. 111-117; *Gottes Volk im Neuen Bund*, „Trierer Theologische Zeitschrift” 70 (1961), s. 80-93; *Das Volk Gottes im Neuen Bude*, [w:] *Kirche, Volk Gottes*, red. H. Asmussen, Stuttgart 1961, s. 97-129. Por. Y. Congar, *Kościół jaki kocham*, Kraków 1997 s. 16.

² Już po spotkaniu tejże komisji Backes przesłał inny tekst: „*De Ecclesia secundum quod consideratur tamquam populus Dei Novo Testamento constitutus*” (datowany dzień później: 25 stycznia). Y. Congar. *D'une „ecclesiologie en gestation” à*

stanowiąc w pewnym sensie rodzaj exposé eklezjologii, „wyjaśniała, że przygotowanie Kościoła zakorzeniało się w historii Izraela i jego założenie przez Chrystusa [posiadało charakter] nowego Ludu Bożego”³. Tekst Backesa wyrażał „pragnienie kontynuowania doktrynalnego, nawet dosłownego, encykliki *Mystici Corporis* (...)”⁴.

Wyrażenie Lud Boży przedstawione przez wspomnianego tutaj teologa zostało przyjęte do pierwszej wersji *De Ecclesia (De Ecclesiae militans natura)* w marcu 1961 r.⁵ W tym okresie był to jedyny schemat o Kościele, a jego redaktorami byli wybrani członkowie Kurii Rzymskiej⁶. We wstępnym schemacie określenie Lud Boży zostało użyte dwukrotnie. Na tym etapie redakcji określenie Lud Boży nie miało istotnego znaczenia dla zdefiniowania Kościoła⁷. W schemacie przygotowawczym próbowano określić Kościół, wychodząc z koncepcji Ciała Mistycznego, następnie dążąc do opisanego jego elementów charakterystycznych, zgodnie z encykliką Piusa XII *Mystici Corporis*⁸. Oprócz głównego mankamentu, że wyrażał on tylko rzymską szkołę teologii, należy zaznaczyć, że był również mocno opóźniony w swojej redakcji; biskupi otrzymali go dopiero w listopadzie 1962 r.⁹

Lumen Gentium (Chap. I et II), [w:] *Le Concile de Vatican II. Son Eglise. Peuple de Dieu et Corps du Christ*, Paris 1984 „TH” nr 71 s. 129.

³ Zob. ibidem, s. 129.

⁴ Por. ibidem, s. 130.

⁵ Zob. ibidem, s. 129.

⁶ Tekst zredagowany przez S. Tromp, na podstawie tekstów bp. Ugo Lattanziego. Por. ibidem, s. 129.

⁷ Oto fragmenty tekstu używające wyrażenia Lud Boży w pierwszej wersji *De Ecclesia*, w oryginalnej numeracji tekstu: „novus Adam caput totius generis humani constitutus (...) et populum Dei ad aeternam salutem non modo per se, sed et per electos a se praepositos multipliciter sancificat sapienterque gubernat” (nr 2, s. 9, linie 18-21); „Itaque novus hic populus, quem Paulus Apostolus Israëli Dei appellavit...” (nr 2, s. 10, linie 1-2). Zob. Fr. G. Hellin, *Concilii Vaticani II synopsis. In ordinem redigens schemata cum relationibus necnon patrum orationes atque animadversiones. Constitutio dogmatica de Ecclesia. Lumen Gentium*. Vatican 1995 s. 14-16.

⁸ J. Grootaers, *Peuple de Dieu*, [w:] *Catholicisme. Hier. Aujourd'hui. Demain. [Encyclopédie publiée sous le patronage de l'Institut catholique de Lille par G. Mathon, G.-H. Baudry, P. Guilluy, E. Thiery, t. 49, V° „Perpignan – Pie V”*, Paris 1986 s. 105.

⁹ Por. A. A. Kasprzak, *La collégialité épiscopale interprétée comme coresponsabilité dans la pensée et l'action du cardinal Léon-Joseph Suenens. Une figure de pasteur dans la crise qui suit le Concile Vatican II*, Lille 2009, s. 160-163. A. Melloni, *Ecclesiologie al Vaticano II (Autunno 1962 – estate 1963)*, [w:] *Les Commissions Conciliaires à Vatican II*, Leuven 1996, s. 96-103.

Koncepcja Ludu Bożego i osobny rozdział w Konstytucji Dogmatycznej o Kościele

Ecclesiology

Geneza opracowania osobnego tekstu nt. Ludu Bożego w KK jest ściśle powiązana z historią wdrożenia nowego schematu *De Ecclesia* na Soborze. Chodzi o schemat zwany pierwotnie „Philips”. Tekst, który powstał na prośbę prymasa Belgii kardynała Leona-Józefa Suenensa, został zredagowany przez prałata Gérarda Philipsa, a także międzynarodową ekipę teologów już w październiku 1962 r.¹⁰ W swojej pierwszej wersji nie posiadał jeszcze rozdziału o Ludzie Bożym. Jednakże od początku nosił w sobie wyraźne opracowanie tematu Ludu Bożego i świadczył przede wszystkim o zastosowaniu nowej metody teologicznej. Tytuł Lud Boży, figurując pod numerem drugim rozdziału I w wersji tekstu rozdysponowanego wśród ojców soborowych *in aula* 30 listopada 1962 r.¹¹, przedstawiał realną próbę pogłębionej analizy. Tekst wypełniający całą stronę maszynopisu A4 zawierał analizę biblijną, wyjaśniającą obecność Chrystusa w Kościele jako „rzeczywistości nadprzyrodzonej”¹². Obecność Boga w Chrystusie pośród swojego ludu, który określono tutaj jako – „wybrany lud kapłański (Ap 1,5n), naród wybrania, królewskie kapłaństwo, lud święty przed Bogiem, podmiot jego miłosierdzia i przeniesienia z ciemności do jego cudownego światła (1 P 2, 9-10)” – zapisany został w dynamice historii i eschatologii. Niewątpliwie jakość teologiczna tego tekstu, również forma (w j. fr. tekst miał 18 stron maszynopisu) spowodowały duże poruszenie wśród ojców soborowych¹³. Dokument tworzył jakby całość nowego schematu *De Ecclesia*.

Już w pierwszym tygodniu grudnia 1962 r. stało się dla wszystkich uczestników Soboru oczywiste, że potrzebne jest całkowite odrzucenie schematu *De Ecclesia* przygotowanego przez Komisję teologiczną

¹⁰ Por. A. A. Kasprzak, *La collégialité épiscopale interprétée comme coresponsabilité...*, s. 114-115.

¹¹ Chodzi o pierwotną wersję przyszłego schematu Philipsa, którą autorzy zatytułowali: „Ce que nous attendons et espérons de la Constitution dogmatique sur l’Eglise”. Zob. FConc. Philips nr 433, s. 1.

¹² Zob. FConc. Philips nr 433, s. 3-4.

¹³ Nowa propozycja schematu *De Ecclesia* wywołała furję kard. Ottavianiego, który widząc krążący po audytorium bazyliki tekst zredagowany poza Komisją Doktrynalną, wykrzyknął: *Vobis revelationem quamdam facio: antequam schema istud distribueretur, audite! Audite! Antequam distribueretur, iam conficiebatur schema substituendum. Igitur ante praevisa merita iam iudicatum est!* AS I/IV, t. 1, s. 121-122.

(przygotowawczą)¹⁴. Sekretariat Stanu poprosił w tym samym czasie kardynała Ottavianiego o stworzenie schematu, który mógł stanowić bazę dla obrad kolejnej sesji Soboru. Chodziło o zredagowanie nowego tekstu, jeszcze przed drugą sesją Soboru¹⁵, nadającego się do akceptacji Komisji Doktrynalnej¹⁶. Dla realizacji tego zamierzenia, podczas spotkania tejże komisji 21 lutego 1963 r., kardynał Ottaviani zaproponował stworzenie 7-osobowej podkomisji Komisji Doktrynalnej. 22 lutego utworzono tzw. Komisję Siedmiu, w skład której weszli kardynałowie i biskupi: „Brown, König, Léger, Prałat Parente, abp Garrone, bp Schröffer i [bp Charue]”¹⁷. Co ciekawe, podkomisja dzień po swoim wyborze nie tylko dokonała porównania tekstów i wybrała jako nowy schemat tekst belgijski zwany *Philips*, ale również do czasu ponownego spotkania z Komisją Doktrynalną postanowiła go ulepszyć¹⁸. W tym pierwszym okresie nie było jeszcze formalnego opracowania osobnego rozdziału o Ludzie Bożym. Podkomisja pracowała generalnie nad rozdziałem I, gdzie jednak znajdowało się wiele elementów teologicznych o Ludzie Bożym¹⁹.

Pierwsza idea o stworzeniu osobnego rozdziału o Ludzie Bożym powstała w kontekście coraz większego przekonania teologicznego o słuszności idei nadania odpowiednio ważnej rangi temu tematowi pośród innych fundamentalnych kwestii dotyczących Kościoła. Taka wola pojawiła się najpierw wśród teologów z grona tzw. *Squadra*

¹⁴ O całkowitemy odrzuceniu dotychczasowego schematu zaważyła słynna interwencja kard. Suenensa z 4 grudnia, w której przedstawił on generalny plan Soboru, wskazując świadomie, że potrzebny jest inny schemat *De Ecclesia*, napisany w perspektywie pastoralnej i taki, do przyjęcia przez Komisję Doktrynalną i Komisję Centralną, której Suenens był członkiem. AS I/IV, t. 1, s. 225-227.

¹⁵ Cf. A. Melloni, *Ecclesiology al Vaticano II...*, s. 136.

¹⁶ Komisja Doktryny Wiary i Moralności, nazywana w skrócie Komisją Teologiczną albo Komisją Doktrynalną.

¹⁷ L. Declerck, C. Soetens, *Carnets conciliaires de l'évêque de Namur A.-M. Charue*, Louvain-la-Neuve 2000, s. 87.

¹⁸ Ulepszanie tekstu trwało ok. dwóch tygodni. Jak zapisał w swoim dzienniku soborowym G. Philips, gdy 5 marca doszło do umówionego spotkania z Komisją Doktrynalną: „Było to dla mnie [Congara] posiedzenie najbardziej przykre ze wszystkich. (...) Kardynał Ottaviani zarzucił Komisji Siedmiu przekroczenie swojej misji (jeśli go dobrze zrozumiałem); jej jedynym zadaniem było dokonanie wyboru tekstu bazy i nic poza tym”. G. Philips, K. Schelkens, *Carnets conciliaires de Mgr Gérard Philips secrétaire adjoint de la Commission doctrinale*, Leuven 2006, s. 97.

¹⁹ Zob. poniżej przypis nr 23.

*Belga*²⁰, środowiska, do którego należał G. Philips i z którego wyrósł pierwotnie tekst *Lumen gentium*, później, w Komisji Doktrynalnej, następnie, wśród członków Komisji Koordynacji²¹, w końcu u samego papieża.

Tekst osobnego rozdziału o Ludzie Bożym powstawał z różnych fragmentów *Lumen gentium*. Pierwotnie jego zawartość znajdowała się w rozdziałach I *De Ecclesiae mysterio* i III *De Populo Fidei ac spe- ciatim de Laicis*²² (numeracja rozdziałów redakcji schematu Philipsa z kwietnia 1963 r.)²³. Osobny rozdział *De Populo Dei* został sformu- lowany dosyć późno. Jak pisze prałat Leo Declerck, ówczesny sekretarz kardynała Suenensa:

Rozdziały I i II były dyskutowane na spotkaniach Komisji Doktrynalnej od 5 do 13 marca. 22 kwietnia 1963 r. papież udzielił swojej aprobacji, aby wysłać je do Ojców Soborowych [por. Tekst TPV *De Ecclesia*, 22.4.1963, n° 670]. Rozdziały III i IV zostały zasadniczo opracowane pod- czas spotkań Komisji Doktrynalnej w maju 1963 r. (...) Wprowadzenie nowego rozdziału *De Populo Dei* nastąpiło dopiero po decyzji Komisji Koordynacji z 3-4 lipca 1963 r.²⁴.

²⁰ Por. L. Declerck, *Le rôle joué par les évêques et periti belges au Concile Vatican II. Deux exemples.* „Ephemerides Theologicae Lovaniensies” 2000 n° 76 s. 445-464.

²¹ Komisja Koordynacji została utworzona przez papieża Jana XXIII 12 grudnia 1962 r., dwa tygodnie po słynnym przemówieniu kard. Suenensa o potrzebie generalnego planu dla Soboru. Arcybiskup Malines został powołany do tej komisji w celu zmniejszenia zbyt dużej ilości schematów dokumentów soborowych. Por. L.-J. Suenens, *Souvenirs et Espérances*, Paris 1991, s. 58.

²² Chodzi o rozdział poświęcony wiernym świeckim, który od lipca 1963 r. zo- stał przesunięty w numeracji *Lumen Gentium* z rozdz. III na rozdz. IV. Zob. Fr. G. Hellin. *Concilio Vaticani II synopsis...*, s. XXVI. Zob. numer III rozdz. *Lumen Gentium* poświęconego laikatowi od kwietnia do maja 1963 r. potwier- dzają następujące archiwa soborowe: FConc. Philips nr. 702, 705-709, 720, 723, 724, 727.

²³ J. Grootaers wyjaśnia dokładne pochodzenie poszczególnych numerów w rozdz. II poświęconym *Lumen Gentium* w następujących słowach: „W rozdziale II *Lumen Gentium* poświęconym Ludowi Bożemu, numery 10, 11 i 12 pochodzą z poprzedniego rozdziału III (poświęconego laikatowi), tymczasem numery 14, 15 i 16 pochodzą z poprzedniego rozdziału I poświęconego Tajemnicy Kościoła. Nowymi są numery: 9 (Nowe Przymierze i Nowy Lud), 13 (powszechność lub «katolickość» jedyne go Ludu Bożego) i 17 (o charakterze misyjnym Kościoła)”. J. Grootaers, *Peuple de Dieu...*, s. 110.

²⁴ L. Declerck, W. Verschooten, *Inventaire des papiers conciliaires de Monseigneur Gérard Philips, secrétaire adjoint de la Commission doctrinale*, Leuven 2001, s. 54-55.

Decyzja o stworzeniu nowego rozdziału zapadła dokładnie 4 lipca 1963 r. podczas wspomnianego posiedzenia Komisji Koordynacji²⁵. Idea ta, zaproponowana przez kardynała Leon-Joseph Suenensa, połączona została z pomysłem nadania nowego porządku całej strukturze *De Ecclesia*²⁶. Również ten pomysł Komisja Koordynacji zaakceptowała. Schemat został odtąd podzielony według następujących rozdziałów: rozdz. I *De Ecclesiae mysterio*, rozdz. II *De Populo Dei in genere*, rozdz. III *De Episcopis et constitutione hierarchica Ecclesiae*, rozdz. IV *De Laicis*, rozdz. V *De Vocatione ad sanctitatem*²⁷. To właśnie tutaj nastąpiła zamiana rozdziałów nazwana „rewolucją kopernikańską”, o czym szerzej za chwilę. Tekst i przyjęty nowy podział wszystkich pięciu rozdziałów zostały opatrzone *nihil obstat* papieża Pawła VI 19 lipca 1963 r.²⁸

Bilans końcowy uznany za pozytywny, pomimo licznych ograniczeń redakcyjnych

Historia sformułowania rozdziału II *Lumen gentium* o Ludzie Bożym świadczy o skomplikowanej drodze redakcji tego tekstu. Rozdział ten jest wynikiem różnych dyskusji, w których brało udział bardzo wielu autorów, wypowiadających się w różnych kwestiach. Spowodowało to – co zapisał w swoim dzienniku soborowym Yves Congar – że myśl tego rozdziału ma charakter bardzo niejednorodny. Congar ubolewa nad brakiem całościowej redakcji, opartej na przewodniej idei:

²⁵ Zob. Fr. G. Hellin. *Concilii Vaticani II synopsis...*, s. XXVI.

²⁶ W archiwach soborowych G. Philipsa jest projekt listu G. Philipsa do K. Rahnera z 4 sierpnia 1963 r., w którym ten pierwszy informuje, że: „Komisja Koordynacji zmieniła plan *De Ecclesia*: będzie nowy rozdział nt. Ludu Bożego (...)”. Cf. FCon. Philips 462. L. Declerck i W. Verschooten. *Inventaire des papiers conciliaires de Monseigneur Gérard Philips...*, s. 47. Zauważmy, że już od pierwszego spotkania Komisji Koordynacji, to znaczy od stycznia 1963 r. (pierwsza sesja tej komisji odbyła się w dniach 21-27 stycznia), Komisja ta zaakceptowała raport Suenensa o potrzebie generalnej reorganizacji schematu *De Ecclesia*, a także jego szczegółowe propozycje. Wtedy to po raz pierwszy członkowie komisji zdecydowali o zmniejszeniu z 11 do 4 rozdziałów *De Ecclesia*. W jednej z wersji podziału, rozdziały miały mieć tytuły: „Chap. I. De Episcopatus institutione et ratione. Chap. II. Le Corps Episcopal et l’Eglise universelle. Chap. III. Les Evêques résidentiels et l’Eglise particulière. Chap. IV. Papauté et Episcopat”. FConc. Philips n° 566. Cf. FConc. Philips n° 567-580. FConc. Suenens n° 822, AS V/I, s. 90n. Cf. EAM Kardinal-Döpfner-Archiv, Konzilsakten nr 3525.

²⁷ Fr. G. Hellin. *Concilii Vaticani II synopsis...*, s. XXVI. Por. J. Grootaers. *Peuple de Dieu...*, s. 109.

²⁸ FCon. Philips nr 772. [Tekst *TPV De Ecclesia*, z datą 19.7.1963, 31s.].

Podkomisja *De populo Dei*. Widzimy ostro, podejmując bezpośrednią pracę [nad tekstem], jak bardzo *De Ecclesia*, a rozdział *De populo Dei* w szczególności, cierpią z powodu faktu, że nigdy nie zostały tak naprawdę ZRODZONE [W CAŁOŚCI]. Brano kawałek to tu, to tam; pewien przyjaciel Philipsa, mając posłuch u kardynała Suenensa, wprowadził gdzieś bez powodu ideę, która mu pasowała (np. nr: *De populo uno et universalis*, wprowadzona przez Thilisa)²⁹: wszystko to nie jest JEDNOLITYM TEKSTEM! Philips zadość uczynił prośbom *currente calamo*³⁰, równocześnie z zaskakującą łatwością dodając gdzieś „pewną rzecz” dotyczącą eucharystii, to misji, to różnorodności kultur. Mam jego fiszki, napisane są prosto, prawie bez skreśleń. Ale to wszystko bez werwy, bez jednorodności myśli. Nie ma jednej idei, która zdominowałaby i doprowadziła do [właściwego] exposé³¹.

Pomimo przytłaczającej krytyki francuskiego dominikanina, wyrażonej w stosunku do teologicznej jakości tekstu o Ludzie Bożym, należy podkreślić przewagę jego walorów, co zauważa po Soborze również cytowany tutaj Y. Congar³².

Koncepcja Ludu Bożego w trakcie redakcji *Lumen gentium* była wciąż ulepszana. Jeśli w pierwszym schemacie *De Ecclesia* pojęcie Ludu Bożego pojawiało się pośród innych obrazów Kościoła jako pewien element porównawczy, mający na celu wyjaśnienie tylko w formie analogicznej, czym jest Kościół, w wersji schematu *Lumen gentium* pojęcie Ludu Bożego przedstawiano wyraźnie jako temat należący do głównych fundamentów Kościoła. Tekst o Ludzie Bożym miał ostatecznie dużo więcej walorów, aniżeli wad. Jego zawartość pomimo braku pełnej koherentności, zawierała w sobie wiele fundamentalnych aspektów Kościoła. W *Relatio* przedstawionym wobec biskupów *in aula* 17 września 1964 r. w momencie skrutacji częściowej nad rozdziałem II *Lumen gentium*, abp Gabriel Garrone³³ przytoczył aż sześć pozytywnych argumentów przemawiających za tym tekstem:

1. Ukazywał Kościół w itinerarium historii, „inter tempora”.
2. Wyjaśniał to, co odnosi się globalnie do całego Kościoła, a wcześniej do każdego rodzaju stanów czy posług.

²⁹ Philips konsultował tekst nowego rozdziału z Moellerem, Congarem i Thilsem. Por. FCon. Philips nr 774.

³⁰ *Currente calamo* – pisanie za ruchem pióra.

³¹ Zapis w dzienniku soborowym z 3 grudnia 1963 r. Y. Congar, *Mon journal du Concile*, Paris 2002 t. I s. 583 [krytyka Congara dotyczy również całości *De Ecclesia*, por. s. 410].

³² Por. Y. Congar, *Kościół jaki kocham*, M. Znak Cerf/Kairos 1997, s. 9.

³³ J. Grootaers, *Peuple de Dieu...*, s. 110.

3. Uwydatniał wprowadzenie hierarchii we wspólnotę jako pewnego rodzaju *posługi* dla niej.
4. Uwydatniał jedność całego Kościoła w różnorodności Kościołów partykularnych, różnych tradycji i kultur.
5. Pozwalał lepiej określić katolików, chrześcijan niekatolików i uniwersalność ludzi w planie Bożym, unikając terminologii nieadekwatnej o „członkach”.
6. W uniwersalnej perspektywie, określał w końcu misję lub misje³⁴.

„Rewolucja kopernikańska”?

Analiza historii redakcji soborowego wyrażenia Lud Boży nie może pominąć wspomnianego zabiegu redakcyjnego, nazwanego przez dziennikarzy i historyków „rewolucją kopernikańską”³⁵. W trakcie formułowania kolejnych rozdziałów nowego schematu *De Ecclesia*, kardynał Suenens, jeszcze przed wysłaniem tekstu do Komisji Koordynacji, poprosił prałata Alberta Prignona o sugestie. Rektor kolegium belgijskiego „zapropozował od razu umieszczenie rozdziału dotyczącego Ludu Bożego przed rozdziałem o hierarchii”³⁶. Jak już wspomnieliśmy, prymas Belgii, przyjmując propozycję jako interesującą, i mając zgodę Komisji Doktrynalnej na realizację takiego zamierzenia, przedstawił ją na spotkaniu Komisji Koordynacyjnej (3-4 lipca 1963 r.). Pomysł zamiany został przyjęty pozytywnie. Także papież Paweł VI przyjął propozycję zamiany rozdziałów (9 lipca), podkreślając, że należy jednakże zachować argument *populus Dei, ultimus in executione, sed primus in intentione*³⁷. Ojcowie soborowi przyjęli pomysł *in aula* kilka miesięcy później, podczas drugiej sesji. Ich głosowanie częściowe nad rozdziałem II *Lumen gentium* (numery 9-12; 13; 14-16; 17) miało miejsce 17 listopada 1964 r., w wyniku którego z 2190 obecnych ojców 1615 zagłosowało *placet*, 553 *placet iuxta modum*³⁸.

³⁴ Y. Congar, *D'une „ecclesiologie en gestation” à Lumen Gentium (Chap. I et II)...*, s. 132-133.

³⁵ Por. J. Grootaers, *Peuple de Dieu...*, s. 110. H. Legrand, *Nature de l'Eglise particulière et rôle de l'évêque dans l'Eglise (n° 11-24)*, [w:] *Vatican II. La charge pastorale des évêques. Décret „Christus Dominus”*, Paris 1969, s. 103-104.

³⁶ C. Troisfontaines, „*Le rôle d'Albert Prignon durant le Concile Vatican II*”, [w:] *Mgr Albert Prignon. Recteur du Pontificio Collegio Belga. Journal Conciliaire de la 4 e session*, Louvain-la-Neuve 2003, s. 15.

³⁷ Zob. *Ibidem* 16. [przypis 20]. Fr. G. Hellin, *Concilio Vaticano II synopsis...*, s. XXVI-XXVII.

³⁸ Zob. Fr. G. Hellin, *Concilio Vaticano II synopsis...*, s. XXIX.

Nawet jeśli umieszczenie przez Sobór rozdziału o Ludzie Bożym przed rozdziałem o hierarchii w Kościele było *de facto* tylko zabiegiem redakcyjnym, zamiana ta potwierdziła ewolucję otwarcia teologicznego wszystkich redaktorów konstytucji. Koncepcja Ludu Bożego w rozumieniu Kościoła stała się miernikiem teologicznej ewolucji członków najważniejszych komisji Soboru, większości biskupów podczas Zgromadzeń Plenarnych Soboru, a także samego papieża Pawła VI. W pewnym sensie to prawda, że zmiana teologicznego postrzegania Kościoła przez Sobór była radykalna i słusznie określono ją, symbolicznie, jako „rewolucją kopernikańską”. Zamiast „społeczeństwa doskonałego” i nazewnictwa jurydycznego, mającego na celu funkcję apologetyki, wyrażenie Ludu Bożego wprowadzało wizję bardziej biblijną, historyczną i eschatologiczną Kościoła. Sobór Watykański II, podkreślając rzeczywistość Kościoła w tym wyrażeniu, przywraca rozumienie ojców Kościoła, dla których

w liturgii *populus* oznacza często zgromadzenie lokalne, zwłaszcza zgromadzenie eucharystyczne, już w nim bowiem urzeczywistnia się głęboka tajemnica Kościoła.

Jak napisał po Soborze uczeń Congara, o. Hervé Legrand:

Odtąd to nie Kościół lokalny, który grawituje wokół Kościoła powszechnego, lecz jedyny Kościół Boga, który znajduje się w celebracji Kościoła lokalnego. Więcej jeszcze, w zamian za sytuację, w której członkowie Kościoła byliby podzieleni na aktywnych i pasywnych, na tych, którzy celebrują i tych, którzy asystują, wszyscy są uważani za aktywnych³⁹.

Już po zakończonych obradach Soboru Watykańskiego II uzasadnione było podkreślanie zasadności wyrażenia Lud Boży w różnego rodzaju dalszych teologicznych interpretacjach tego pojęcia⁴⁰. Na przykład wyżej wspomniany dominikanin Legrand zaangażował cały swój wysiłek, by wyjaśniać w tym wyrażeniu znaczenie Kościoła lokalnego. Diecezja czy inna forma kościoła lokalnego (prałatury personalne⁴¹,

³⁹ H. Legrand, *La réalisation de l'Eglise en un lieu*, [w:] *Initiation à la pratique de la théologie*, red. B. Lauret, F. Refoulé, Paris 1993, s. 150.

⁴⁰ W analizie tego artykułu podajemy tylko przykłady posoborowej interpretacji znaczenia koncepcji Ludu Bożego po Soborze Watykańskim II. W analizie tej kwestii Jan Grootaers rozróżnia trzy tematy, które świadczą o ograniczeniu teologicznym treści II rozdziału *Lumen Gentium*: „1. Specyfika Nowego Testamentu. (...) 2. Efektywne i szczególne zadanie. (...) 3. Inne określenia jako wezwanie do poprawek: a. pierwszeństwo wyrażenia *Kościół*, (...) b. Kościół jest również *Ciałem Chrystusa*”. Wyjaśnienie poszczególnych kwestii [w:] J. Grootaers, *Peuple de Dieu...*, s. 116-119.

⁴¹ Por. DP nr 10, KPK nr. 294-297.

prałatury terytorialne) nie tylko jako części Ludu Bożego, lecz porcja, czyli partykularności, zawierają w sobie całość Tajemnicy Kościoła.

Dzięki rozumieniu Kościoła jako Ludu Bożego, dla kardynała Suenensa uzasadnione było również promowanie potrzeby współodpowiedzialności wszystkich wiernych w Kościele. Interpretowanie Ludu Bożego, do którego należą równocześnie wszyscy ochrzczeni, w tym również ludzie stanu duchownego, konsekrowanego, a także wszyscy pełniący ministeria święceń czy posług – oznaczało słuszny postulat Prymasa Belgii, aby starać się w Kościele o większą współpracę pomiędzy papieżem – biskupami – kapłanami i wiernymi świeckimi⁴².

Do dzisiaj jest jednak nieuzasadnione, a nawet błędne, interpretowanie pojęcia Ludu Bożego w kategorii języka politycznego. Niestety taka interpretacja pojawiła się po Soborze zwłaszcza w teologii wyzwolenia,

w której rozumiano [pojęcie ludu] na sposób marksistowski, gdzie lud tworzył antypody wobec warstw rządzących i gdzie powszechnie rozumiano ten termin w sensie suwerennej roli ludu, która winna być zastosowana również w Kościele⁴³.

Tak jak to uwypukla cytowany kardynał Józef Ratzinger, nie można mówić w takim duchu ani o zamiarze Soboru Watykańskiego, ani w ogóle o tym, czym miałyby być Kościoł. Posoborowe dyskusje, w których, jak podkreśla dalej Ratzinger, doszukiwano się „większej «demokratyzacji» na sposób zachodni lub w sensie «różnych demokracji krajów ludowych» Wschodu”⁴⁴ powoli stały się „rodzajem fajerwerku”⁴⁵, który zastygł szybko sam w sobie.

Konkluzja

Jako pierwszy wniosek niniejszego artykułu przedstawiam, iż wyrażenie Lud Boży znalazło centralne miejsce w KK nie tylko dzięki różnym konsultacjom i debatom opartym na argumentacji teologicznej i pastoralnej, ale przede wszystkim dzięki pewnym sprzyjającym okolicznościom, w których mogły następować po sobie przełomowe momenty rozwoju refleksji teologicznej o Kościele. Analiza tego artykułu dostrzega trzy przełomowe momenty. Pierwszym było odrzucenie pierwotnego schematu *De Ecclesia*, napisanego przez Kurię Rzymską.

⁴² Por. L.-J. Suenens, *La Coresponsabilité dans l'Église d'aujourd'hui*, Paris 1968, s. 224.

⁴³ J. Ratzinger, *Faire route avec Dieu. L'Église comme communion*, Paris 2003, s. 117.

⁴⁴ Ibidem 117.

⁴⁵ Por. N. Lohfink.

Dokument ten zbytnio koncentrował się na encyklice *Mystici Corporis* Piusa XII, nie proponując *de facto* żadnego dalszego rozwoju eklezjologii. Ta pierwsza okoliczność łączy się z drugą: decyzją o wyborze tekstu napisanego przez belgijskiego prałata Gérarda Philipsa jako bazy dla nowego schematu konstytucji. Przełom polegał tutaj na ogromnym wpływie soborowego środowiska *Squadra Belga* na redakcję nowego tekstu, czyli teologów belgijskich i międzynarodowego grona wybitnych teologów z nimi współpracujących, takich jak Y. Congar, K. Rahner, J. Daniélou czy C. Colombo. Ogrom ich prac teologicznych dokonywanych w kularach Soboru miał bezpośredni wpływ na Komisję Doktrynalną i Komisję Koordynacyjną, także dzięki uczestniczeniu wielu z ich członków w tych decyzyjnych Komisjach. Pozytywnym zmianom na rzecz odnowionej eklezjologii patronował kardynał L.-J. Suenens, który od stycznia 1963 r. przewodniczył komisji odpowiedzialnej za wybór najlepszego tekstu bazy *De Ecclesia*, a od września otrzymał funkcję moderatora Soboru i miał bezpośredni wpływ na całokształt prac i możliwość cotygodniowej wymiany spostrzeżeń z papieżem. Trzecia okoliczność to podwójna decyzja przyjęta w Komisji Koordynacyjnej 3 i 4 lipca 1963 r. dotycząca Ludu Bożego. Przy okazji akceptacji reorganizacji podziału pierwszych pięciu rozdziałów *Lumen gentium* zgodzono się, aby problematyce *De Populo Dei* poświęcić osobny rozdział. Zaakceptowano również umiejscowienie nowego rozdziału przed rozdziałem o hierarchii. Rozdział o Ludzie Bożym został wyraźnie zaakcentowany i tak jak tego pragnął pierwotnie prałat A. Prignon i kardynał Suenens – stał się symbolem nowego oblicza Kościoła. Ta zamiana została ostatecznie potwierdzona w końcowym głosowaniu ojców Soborowych i promulgacji całości Konstytucji Dogmatycznej o Kościele 21 listopada 1964 r. przez papieża Pawła VI.

Wyrażenia Lud Boży użyto w konstytucji *Lumen gentium* 33 razy. Użyto go w jedenastu dokumentach spośród wszystkich szesnastu dokumentów końcowych Soboru Watykańskiego II. Nie ma wątpliwości, że w oczach Ojców Soborowych tekst II rozdziału KK miał mocne atuty. Jego osobne przedstawienie w konstytucji zostało podjęte dzięki uznaniu w nim aż sześciu różnych pozytywnych argumentów przez komisję Koordynacji. Biblijne pojęcie Ludu Bożego odpowiadało nowym perspektywom teologii zastosowanej przez Sobór, m.in. wrażliwości ekumenicznej. Punktem centralnym owego ujęcia była możliwość postrzegania Kościoła już nie – jednostronnie, jak to miało miejsce przed Soborem, z perspektywy hierarchii, ale z dwu stron równocześnie: hierarchii i całego Ciała Chrystusa. Mamy tu do czynienia z nową metodą

w teologii⁴⁶. Zmiana metody teologicznej przyczyniła się ostatecznie do uznania zasadności stwierdzenia, że na Soborze Watykańskim II nastąpił pewien rodzaj rewolucji. Artykuł ten wykazuje jednak, że symboliczne porównanie owej zmiany do „rewolucji kopernikańskiej” wymaga właściwego dopowiedzenia. Posoborowa dyskusja, a nawet zamieszanie w tej sprawie, świadczy paradoksalnie o dużej potrzebie recepcji Soboru, lepszego wyjaśnienia głównych zamierzeń jego redaktorów. Ta potrzeba wydaje się wciąż aktualna. Notabene w czasie obecnego pontyfikatu, w którym papież Franciszek tak często używa pojęcia Lud Boży, mówiąc o Kościele, tego dopowiedzenia jakby na nowo zaczyna brakować.

**„REWOLUCJA KOPERNIKAŃSKA” NA SOBORZE
WATYKAŃSKIM II? ANALIZA HISTORYCZNO-TEOLOGICZNA
REDAKCJI DRUGIEGO ROZDZIAŁU
KONSTYTUCJI DOGMATYCZNEJ O KOŚCIELE
LUMEN GENTIUM, O LUDZIE BOŻYM**

Artykuł podejmuje analizę historyczno-teologiczną redakcji fundamentalnej koncepcji rozumienia Kościoła przez Sobór Watykański II: Kościoła jako Ludu Bożego. To starożytne pojęcie pojawia się w pierwszym soborowym schemacie o Kościele, przygotowanym przez Kurię Rzymską. Swoje najważniejsze miejsce znajduje jednak w *Lumen gentium*, ostatecznej wersji tekstu KK. Główna uwaga studium poświęcona została odtworzeniu najważniejszych etapów formułowania tego wyrażenia. Celem artykułu jest właściwe usytuowanie stwierdzenia dziennikarzy i niektórych historyków soborowych, według których zredagowanie nowego rozdziału o Ludzie Bożym w KK stało się symbolem „rewolucji kopernikańskiej” na Soborze Watykańskim II.

Słowa kluczowe: Sobór Watykański II, Lud Boży, *De Populo Dei*, *De Ecclesia*, *Lumen gentium*, *Commissio de doctrina Fidei et Morum*.

Bibliografia:

1. Congar Y., *D'une „ecclesiologie en gestation” à Lumen Gentium (Chap. I et II)*, [w:] *Le Concile de Vatican II, Son Eglise. Peuple de Dieu et Corps du Christ*, Paris 1984, s. 123-136.
2. Congar Y., *Kościół jaki kocham*, Kraków 1997.
3. Congar Y., *Mon journal du Concile*, Paris 2002.

⁴⁶ Por. J. Grootaers, *Peuple de Dieu...*s. 109.

4. Declerck L., *Le rôle joué par les évêques et periti belges au Concile Vatican II. Deux exemples*, „Ephemerides Theologicae Lovaniensies” 2000 n° 76 s. 445-464.
5. Declerck L., Soetens C., *Carnets conciliaires de l'évêque de Namur A.-M. Charue*, Louvain-la-Neuve 2000.
6. Declerck L., Verschooten W., *Inventaire des papiers conciliaires de Monseigneur Gérard Philips, secrétaire adjoint de la Commission doctrinale*, Leuven 2001.
7. Grootaers J., *Peuple de Dieu*, [W:] *Catholicisme. Hier. Aujourd'hui. Demain. [Encyclopédie publiée sous le patronage de l'Institut catholique de Lille par G. Mathon, G.-H. Baudry, P. Guilluy, E. Thiery, t. 49, V° « Perpignan – Pie V»]*, Paris 1986.
8. Hellin Fr. G., *Concilii Vaticani II synopsis. In ordinem redigens schemata cum relationibus necnon patrum orationes atque animadversiones. Constitutio dogmatica de Ecclesia. Lumen Gentium*, Vatican 1995.
9. Kasprzak A. A., *La collégialité épiscopale interprétée comme coresponsabilité dans la pensée et l'action du cardinal Léon-Joseph Suenens. Une figure de pasteur dans la crise qui suit le Concile Vatican II*, Lille 2009.
10. Kasprzak A. A., *Przemiany społeczno-kulturowe w Kościele we Francji w rozeznaniu duszpasterskim biskupów francuskich i papieża Pawła VI (1965-1978)*, Kraków 2018.
11. Legrand H., *La réalisation de l'Eglise en un lieu*, [w:] *Initiation à la pratique de la théologie*, red. B. Lauret, F. Refoulé, Paris 1993.
12. Melloni A., *Ecclesiologie al Vaticano II (Autunno 1962 – estate 1963)*, [w:] *Les Commissions Conciliaires à Vatican II*, Leuven 1996.
13. Philips G., Schelkens K., *Carnets conciliaires de Mgr Gérard Philips secrétaire adjoint de la Commission doctrinale*, Leuven 2006.
14. Ratzinger J., *Faire route avec Dieu. L'Église comme communion*, Paris 2003.
15. Schlegel J.-L., *Changer l'Église en changeant la politique*, [w:] *À la gauche du Christ. Les chrétiens de gauche en France de 1945 à nos jours*, Paris 2012.
16. Suenens L.-J., *Souvenirs et Espérances*, Paris 1991.
17. Suenens L.-J., *La Coresponsabilité dans l'Église d'aujourd'hui*, Paris 1968.
18. Troisfontaines C., *Le rôle d'Albert Prignon durant le Concile Vatican II*, [w:] *Mgr Albert Prignon. Recteur du Pontificio Collegio Belga. Journal Conciliaire de la 4 e session*, Louvain-la-Neuve 2003.